

شیخ عبدالباسط محمد عبدالصمد

نقطه اعتدال در عالم قرائت

دکتر امیر محمود کاشفی

مقدمه

بدون شک، گوهر یکدانه‌ای هم‌چون مرحوم شیخ عبدالباسط محمد عبدالصمد را می‌توان واسطه العقد دانه‌های جواهر در گردنبد عالم قرائت دانست. شأن او در عالم قرائت چنان است که نه تنها نمی‌شود آن را فراموش کرد که به جرئت می‌توان گفت: او باب ورود به مدینه‌ی قرائت به سبک جدید است و هیچ‌کس نیست که قرائت قرآن را با یاد او توأم نکند. متأسفانه تاکنون اقدامی برای شناساندن قرائت این نابغه‌ی بزرگ و ذکر نقاط قوت آن و در نتیجه ترویج سبک او و در نهایت جذب نوجوانان و جوانان به عالم قرائت صورت نگرفته است. آن‌چه اینک تقدیم می‌شود، شاید اولین گام در این راه باشد و امیدواریم که صاحبان فضل و فن کار را پی‌بگیرند و به کمال برسانند.

در این مقاله عناصر قابل توجه در تلاوت شیخ عبدالباسط دسته‌بندی و تحت عناوین زیر عرضه شده‌اند:

(الف) صدا

(ب) استیلا بر صوت و لحن، به‌جای متوسل شدن به فنونی که ضعف‌ها را جبران می‌کنند.

(ج) تحریرها

(د) حسن انتخاب در اختلاف قرائت

(هـ) مشی اقتصاد در استخدام الحان

(و) تقلید از او

(ز) ادب قرائت

(ح) نوارهای استودیویی او

(ط) لزوم تجدیدنظر در تجویز صدای قاریان برای عموم و نیز دانش‌آموزان

(ی) آموزش و پرورش

با این مقدمه اینک به شرح عناوین می‌پردازیم:

(الف) صدای این قاری در نهایت نفاست و در کمال اعتدال است. برخوردار از بم فخم و پرشکوه و اوج قدرتمند و بدون خدشه، و ترکیب متناسب این دو با هم، یکی از ویژگی‌های صدای این قاری بزرگ است.

از طرف دیگر، صدای او بین دهان و بینی به‌طور بسیار معتدلی تقسیم شده است. یعنی غنای صدا بسیار متناسب با حجم صدا و جوف دهان است. در نتیجه انسان در استماع صدای او یک طنین و حنین منحصر به فرد احساس می‌کند؛ علی‌الخصوص هنگامی که آیات به کلمات مختوم به نون پایان می‌پذیرند.

(ب) معمولاً قاریان بزرگ مصری در اوج صدا از فنونی استفاده می‌کنند تا سختی و مشقت اوج را به حداقل برسانند. از جمله‌ی این

دفتر انتشارات کمک آموزشی

با مجله‌های رشد آشنا شوید

مجله‌های رشد توسط دفتر انتشارات کمک آموزشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وابسته به وزارت آموزش و پرورش تهیه و منتشر می‌شوند:

مجله‌های دانش آموزی

(به صورت ماهنامه و ۸ شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

+ **رشد کودک** (برای دانش آموزان آمادگی و پایه‌ی اول دوره‌ی دبستان)

+ **رشد نوجوان** (برای دانش آموزان پایه‌های دوم و سوم دوره‌ی دبستان)

+ **رشد دانش آموز** (برای دانش آموزان پایه‌های چهارم و پنجم دوره‌ی دبستان)

+ **رشد نوجوان** (برای دانش آموزان دوره‌ی راهنمایی تحصیلی)

+ **رشد جوان** (برای دانش آموزان دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی)

مجله‌های عمومی

(به صورت ماهنامه و ۸ شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

+ **رشد آموزش ابتدایی** + **رشد آموزش راهنمایی تحصیلی** + **رشد تکنولوژی آموزشی** + **رشد مدرسه فردا** + **رشد مدیریت مدرسه** + **رشد معلم**

مجله‌های تخصصی

(به صورت فصلنامه و ۴ شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

+ **رشد برهان راهنمایی** (مجله ریاضی برای دانش آموزان دوره‌ی راهنمایی تحصیلی) + **رشد برهان متوسطه** (مجله ریاضی برای دانش آموزان دوره‌ی متوسطه) + **رشد آموزش قرآن** + **رشد آموزش معارف اسلامی** + **رشد آموزش زبان و ادب فارسی** + **رشد آموزش هنر** + **رشد مشاور مدرسه** + **رشد آموزش تربیت بدنی** + **رشد آموزش علوم اجتماعی** + **رشد آموزش تاریخ** + **رشد آموزش جغرافیا** + **رشد آموزش زبان** + **رشد آموزش ریاضی** + **رشد آموزش فیزیک** + **رشد آموزش شیمی** + **رشد آموزش زیست شناسی** + **رشد آموزش زمین شناسی** + **رشد آموزش فنی و حرفه‌ای** + **رشد آموزش پیش دبستانی**

مجله‌های رشد عمومی و تخصصی برای آموزگاران، معلمان، مدیران و کارکنان اجرایی مدارس، دانش‌جویان مراکز تربیت معلم و رشته‌های دبیری دانشگاه‌ها و کارشناسان تعلیم و تربیت تهیه و منتشر می‌شوند.

◆ نشانی: تهران، خیابان ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره‌ی ۴ آموزش و پرورش، پلاک ۲۶۶، دفتر انتشارات کمک آموزشی.
◆ تلفن و نمابر: ۰۲۱ - ۸۸۸۳۹۱۸۶

فنون، توسل به اختلاف قرائت، علی‌الخصوص سکت قبل از همزه، قرائت فقط چند کلمه در یک نفس در اوج و بقیه به صورت نیم‌اوج یا بم است. اما عبدالباسط با اوج یکنواخت قرائت می‌کند و این توانایی در حفظ اوج، باعث شگفتی و ابتهاج شنونده می‌شود و او را از خستگی و کسالت بیرون می‌آورد.

ج) اجرای تحریرها در صدای شیخ عبدالباسط یکی دیگر از لطایف کار اوست. او چه در صدای بم و چه در صدای زیر، هرگونه تحریری را که برای صدا و تلاوت لازم باشد، در کمال ظرافت و اعتدال و به دور از هرگونه افراط و تفریط می‌آورد. بعضی از قاریان با همهی مهارت و حذاقت در امر قرائت، تحریرهایی در صدا می‌آورند که از زیبایی کافی برخوردار نیستند و به خشونت بدوی نزدیک‌اند. طبع عبدالباسط که خود بزرگ‌شده‌ی کشور متمدن و اصیل مصر است، تحریرهای قروی و بدوی را منکر می‌داند و در استخدام تحریرها، از بهترین سلیقه و پسند برخوردار است. توانایی او در اجرای خواسته‌های هم به تمام و کمال است.

یکی از قدرتمندترین قاریان در اجرای تحریرهای دشوار و فوق دشوار، محمد رفعت است. کمتر تحریری وجود دارد که او در تلاوتش از آن استفاده نکرده باشد. اما همین قاری شهیر و بزرگ در برخی موارد، شکستگی‌هایی به‌عنوان تحریر در صدایش ایجاد می‌کند که از نفاست لازم برخوردار نیستند و اگر این ضعف نبود، و این‌که غنه در صدایش غالب است، به دلیل غنا در آهنگ و آفرینش‌های بی‌پایان نغمه‌های ناب، هیچ قاری به حد او نمی‌رسید.

در میان قاریان، کسانی مثل هاشم هیبه، درویش طالب و حسین منصور وجود دارند که باید گفت، صدای این قاریان و تحریرها و ارتعاشات موجود در صدای آن‌ها، با این‌که دارای نمک و حلاوت مخصوص به‌خود است، اما از نظر سطح و کیفیت نسبت به صدای عبدالباسط پایین‌تر است و حق آن است که هر کدام را در جایگاه خود بررسی کرد. اگر خواهیم از میان قاریان بزرگ و هم‌دوره‌ی عبدالباسط، کسی را نام ببریم که تقریباً از این حیث هم‌سطح او باشد، باید از شیخ عبدالعزیز شعبان الصیاد نام برد.

د) این قاری بزرگ در استفاده از اختلاف قرائت به‌عنوان یک فن و یک تزئین، بسیار خوش سلیقه و دارای حسن انتخاب است. مواردی از اختلاف را برمی‌گزیند که موجب تنافر طبع نمی‌شود و غرابت استعمال ندارد، بلکه ممد لحن و لفظ و تقویت‌کننده‌ی معنی است. بعضی از قاریان بزرگ از اختلاف قرائت به‌عنوان وسیله‌ای برای جبران کاستی‌های خود استفاده می‌کنند و مثلاً از سکت برای تجدیدنفس سود می‌برند. ولی شیخ عبدالباسط، به‌دلیل آن‌که از توانایی لازم برخوردار است و از طرف دیگر ظرافت و نزاکت در قرائت او در سطحی متعالی است، از دست یازیدن به این وسایل احتراز می‌کند.

برگ اشتراک مجله های رشد

شرایط:

- ۱- پرداخت مبلغ ۵۰/۰۰۰ ریال به ازای هر عنوان مجله‌ی درخواستی، به صورت علی الحساب به حساب شماره‌ی ۳۹۶۶۲۰۰۰ بانک تجارت شعبه‌ی سه راه آزمایش (سرخه حصار) کد ۳۹۵ در وجه شرکت افست.
- ۲- ارسال اصل فیش بانکی به همراه برگ تکمیل شده‌ی اشتراک با پست سفارشی. (کپی فیش رانزد خودنگه دارید.)

+ نام مجله های درخواستی :

.....

+ نام و نام خانوادگی:

.....

+ تاریخ تولد:

.....

+ میزان تحصیلات:

.....

+ تلفن:

.....

+ نشانی کامل پستی:

استان: شهرستان:

خیابان:

پلاک: کد پستی:

+ در صورتی که قبلاً مشترک مجله بوده اید، شماره‌ی اشتراک خود را بنویسید:

.....

امضا:

• صندوق پستی مرکز بررسی آثار: ۱۵۸۷۵/۶۵۶۷

• صندوق پستی امور مشترکین: ۱۵۸۷۵/۳۳۳۱

• نشانی اینترنتی: www.roshdmag.ir

• پست الکترونیک: [Email:info@roshdmag.ir](mailto:info@roshdmag.ir)

• امور مشترکین: ۰۲۱-۷۷۳۳۶۶۵۶-۷۷۳۳۵۱۱۰

• پیام گیر مجله های رشد: ۰۲۱-۸۸۳۰۱۴۸۲

یادآوری:

+ هزینه‌ی برگشت مجله در صورت خوانا و کامل نبودن نشانی و عدم حضور

گیرنده، بر عهده‌ی مشترک است.

+ مبنای شروع اشتراک مجله از زمان دریافت برگ اشتراک است.

از نمونه‌های بارز و زیبای اختلاف قرائت شیخ عبدالباسط می‌توان به مواردی از قبیل: سکت و نیز نقل و حذف در آیه (و لو انزلنا هذا القرآن علی جبل لرأیته خاشعاً متصدعاً)، «حشر و تکویر معروف» و هم‌چنین وجوه مختلف در کلمه (هیت لک) در سوره‌ی یوسف اشاره کرد. توجه به معنی در این آیات ارزش کار شیخ را در اجرای اختلاف قرائت بیشتر نمایان می‌کند.

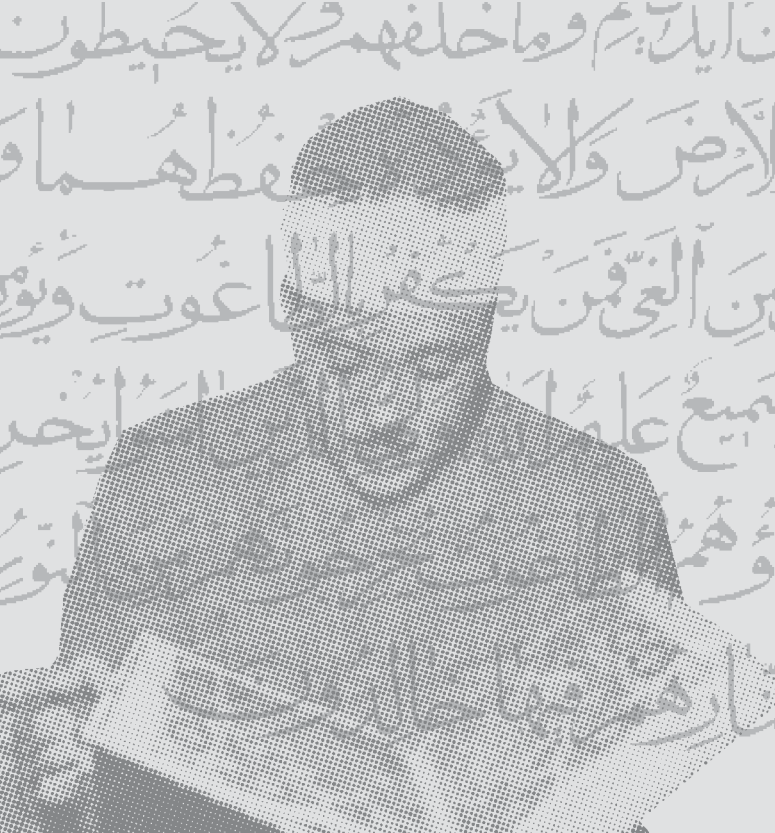
هـ) لحن و آهنگ در قرائت شیخ عبدالباسط از چنان غنا و مایه‌ای برخوردار است که این قاری اگر اراده‌ی یکنواخت‌خوانی هم داشت، مستمع به هیچ‌وجه دچار ملالت خاطر نمی‌شود. ما در آثار تلاوتی او به نمونه‌هایی برمی‌خوریم که او نیم‌ساعت و بلکه بیشتر را با یک لحن و نغمه خوانده، ولی شنونده نه‌تنها خسته نشده که هم‌چنان طالب استماع بقیه‌ی تلاوت بوده است.

باید گفت: او در گزینش نغمه‌ها و به‌کارگیری الحان، مشی اقتصادی را پیش می‌گرفت و به همین دلیل قوام و دوام بر خواندن او و استماع شنوندگانش حاکم می‌شد. از نمونه‌های بارز تلاوت او که در عین پرهیز از تنوع از نهایت جذابیت برخوردار است، تلاوت سوره‌ی مریم است که در استودیو صورت گرفته و از عیون آثار بجا مانده در عالم قرائت بشمار می‌رود.

و) قرائت عبدالباسط در عین آن‌که قابل تقلید به‌نظر می‌رسد، اما وقتی قاریان طراز بالا به تقلید از کار او می‌پردازند، به‌خوبی احساس می‌کنند که از عهده بر نمی‌آیند و علی‌رغم روشن بودن آهنگ و آشنا بودن نغمه‌ها با ضمیر و قریحه، اما اجرای کامل آن را دور از دسترس می‌بینند. به همین دلیل، معمولاً نوجوانانی که از صدای زیر برخوردارند، همواره شائق هستند که به سبک این قاری تلاوت کنند. گاهی هم خود را موفق می‌پندارند. اما اهل فن از نقاطضعف به‌خوبی آگاه‌اند و قدرت و عظمت صدای عبدالباسط را به‌خوبی تشخیص می‌دهند.

این موضوع که سبک و صدای عبدالباسط قابل تقلید می‌نماید، بهترین وسیله برای مبتدیان و نوجوانان است تا آن‌ها را در آستانه‌ی ورود به عالم قرائت قرار دهد. زیرا اگر نوجوان احساس کرد که توانسته است مقداری از خواسته‌ی خود را برآورده سازد، به ادامه کار امیدوار خواهد شد.

اینک که بیش از سه دهه از پخش تلاوت این استاد بزرگ و بی‌نظیر می‌گذرد، تجربه حکایت از آن دارد که هیچ تلاوتی در جلب افراد، اعم از پیر یا جوان، متعهد به مسائل دینی و غیر آن، اهل ذوق یا کم‌ذوق و بالاخره همه‌ی اقشار، هم‌چون تلاوت او موفق نبوده است. به‌گونه‌ای که می‌توان با جرئت گفت: اگر تلاوت شیخ عبدالباسط نبود، شاید دنیا با عالم قرائت و دریای لطایف آن در مصر آشنا نمی‌شد؛ هرچند که در این عالم و این دریا، گوهرهایی هم‌چون شیخ مصطفی اسماعیل و شیخ عبدالفتاح الشعشاعی باشند که نزد اهل فن، مرتبه‌ی آن‌ها از خود عبدالباسط هم بالاتر باشد.

ز) ادب قرائت در کار شیخ عبدالباسط از نقاط بارز قرائت اوست. او چه در استخدام صدا و چه در شمایل و حرکات و سکنتات، از وقار و متانت قابل توجهی برخوردار است و مستمع و بیننده‌ی خود را در فضایی خارق‌العاده قرار می‌دهد. حرکات و سکنتات او در تلاوت چنان است که اغلب قاریان دیگر، علی‌الخصوص غیرعرب، مایل‌اند که حتی در این مورد هم از او تقلید کنند.

ح) آن چه که از شیخ عبدالباسط برجای مانده، دو دسته نوار یکی استودیویی و دیگری مجلسی است. آن چه که برای آموزش پیشنهاد می‌شود، در وهله‌ی اول نوارهای استودیویی اوست. گفتنی است که این قاری بزرگ در برنامه‌های استودیویی که در سنین جوانی داشته، به خلق آثار بزرگ و جاودانی دست زده است که بعید می‌نماید، مشابه و جای‌گزینی داشته باشد.

تلاوت سوره‌های الرحمن، مریم و قصار السور از اهم کارهای او بوده است که پخش آن‌ها از رادیوهای دنیا، به‌طور سریع سیطره‌ی صدای قرآن بر همه‌ی صداها را محقق ساخت. او شأن تلاوت را به مرتبه‌ای رساند که همه‌ی رادیوهای عربی در کمال اشتیاق مژده‌ی پخش صدای این شیخ بزرگ را قبل از تلاوت می‌دادند. البته پخش صدای او از این رادیوها در سال‌های اخیر، خصوصاً پس از درگذشت آن مرحوم، رو به کاستی نهاده است و باید از این بابت اظهار تأسف کرد.

ط) تعدد قاریان و تنوع مراکز پخش صداها باعث شده است که گوهرهای یکدانه و بدلی درهم‌آمیزند و قوه‌ی عیارسنجی در این ازدحام تضعیف شود و سره از ناسره تمیز داده نشود. بدین لحاظ، مراکز که وظیفه‌ی اشاعه و آموزش قرائت قرآن را برعهده دارند، باید طی برنامه‌ای مشخص و مدون، با تجویز دقیق آن چه باید استماع شود و آن چه باید مورد پرهیز باشد، وظیفه‌ی خود را انجام دهند.

از جمله‌ی این مراکز سازمان صدا و سیما و نیز وزارت آموزش و پرورش هستند. صدا و سیما در پخش برنامه‌های قرآنی، چنان چه هدف و رویکردی را پیش روی خود نداشته باشد و فقط تابع جو و مقطع زمانی باشد، به‌طور قطع باعث خواهد شد که مزاج و طبع مستمعین بر اثر مرور زمان تغییر کند. چنان چه اینک پس از گذشت مدتی، می‌بینیم که سبک فلان مؤذن در اذهان مردم رسوخ کرده یا سبک فلان قاری و لحن‌های او جای‌گزین لحن‌های سابق شده‌اند. مثلاً اگر در گذشته قاریان به سبک شیخ عبدالباسط، منشاوی و مصطفی اسماعیل متمایل بودند، اینک به لحن‌های شخصی مثل متولی عبدالعالی تمایل دارند.

متأسفانه این اتفاق در میان قاریان ما به‌وقوع پیوسته است، به‌گونه‌ای که معدل الحان آن‌ها، علی‌الخصوص نسل جوان، اینک ترکیبی از نغمه‌های متولی عبدالعال، شحات انور، بسیونی و غلوش گشته است. از عمده‌ی عوامل این امر، اولاً دعوت مکرر از این

قرائت عبدالباسط در عین آن که قابل تقلید به‌منظر می‌رسد، اما وقتی قاریان طراز بالا به تقلید از کار او می‌پردازند، به‌خوبی احساس می‌کنند که از عهدی بر نمی‌آیند

قرا به ایران، و ثانیاً پخش بدون برنامه و هدف در صدا و سیما و بی‌توجهی به عواقب امر بوده است.

از طرف دیگر، استفاده‌ی بیجا از صدای عبدالباسط، مانند پخش قرائت او در مجلس عزا و ماتم و قبرستان، باعث آن شده است که بعضی از آثار و نوارهای او تداعی مناسبی برای شنونده نداشته باشند و در نتیجه برای استماع صدای این قاری بزرگ کمتر رغبتی فراهم شود.

ی) وزارت آموزش و پرورش در برنامه‌های آموزشی خود باید با تهیه‌ی سیر قرائتی از عبدالباسط و ارائه‌ی برنامه‌ی مدون از بدو تا ختم، دانش‌آموزان مستعد را در مسیر تعلیم قرار دهد؛ مسیری که طی دو سه دهه‌ی اخیر تجربه شده و تقریباً متفق‌علیه است.

البته وظیفه‌ی صاحب‌نظران و اهل تجربه این است که متنی متضمن دستورالعمل استماع مرحله به مرحله از قرائت عبدالباسط و نیز قاریان بزرگ دیگر تهیه کنند تا کسانی که در بدو راه هستند، بتوانند مطابق آن کار را شروع کنند. به‌عبارت دیگر، آن چنان که مثلاً برای خوش‌نویسی سرمشق ارائه می‌شود، برای قرائت هم از اول تا آخر سیر تعلیمی و عملی تجویز شود.